
Aan:
Onderwerp: RE: Hierbij: we zijn begonnen!

Van:
Verzonden: donderdag 18 maart 2021 10:52
Aan:
CC:
Onderwerp: Hierbij: we zijn begonnen!

Ha Irene,

Hierbij alvast de samenvatting van de voorstellen die partijen hebben opgenomen in Keuzes in Kaart. Dit biedt een eerste overzicht. Wij zijn nog bezig om dit overzicht meer te specificeren naar de grootste partijen op basis van de prognose.

Groeten,

Bart

Van:
Verzonden: donderdag 18 maart 2021 10:05
Aan:
Onderwerp: RE: we zijn begonnen!

Jeeeeej, veel succes!
Er liggen overzichten. We gaan even kijken en sturen je.

Van:
Verzonden: donderdag 18 maart 2021 10:03
Aan:
CC:
Onderwerp: we zijn begonnen!

Ha,

Hierbij mijn email adres voor de komende periode. En gelijk een eerste vraag: Bart zei dat jullie de vorige keer vanuit Fin een soort overzicht hadden gemaakt van de verkiezingsprogramma's na de uitslag...does that ring a bell?

Groetjes,

Irene

Dit bericht kan informatie bevatten die niet voor u is bestemd. Indien u niet de geadresseerde bent of dit bericht abusievelijk aan u is toegezonden, wordt u verzocht dat aan de afzender te melden en het bericht te verwijderen. De Staat aanvaardt geen aansprakelijkheid voor schade, van welke aard ook, die verband houdt met risico's verbonden aan het elektronisch verzenden van berichten.

This message may contain information that is not intended for you. If you are not the addressee or if this message was sent to you by mistake, you are requested to inform the sender and delete the message. The State accepts no liability for damage of any kind resulting from the risks inherent in the electronic transmission of messages.

Onderwerp:

RE: we zijn begonnen!

Van:

Verzonden: donderdag 18 maart 2021 10:03

Aan:

CC:

Onderwerp: we zijn begonnen!

Ha,

Hierbij mijn email adres voor de komende periode. En gelijk een eerste vraag: Bart zei dat jullie de vorige keer vanuit Fin een soort overzicht hadden gemaakt van de verkiezingsprogramma's na de uitslag...does that ring a bell?

Groetjes,

Aanleiding

Op 1 maart is Keuzes in Kaart (KiK) door het CPB gepubliceerd. Deze notitie geeft een globale samenvatting van de budgettaire keuzes van de partijen op drie onderdelen: het ex-ante beeld aan de uitgavenzijde, het ex-ante beeld aan de lastenkant en de (ex post) effecten van de maatregelen op de overheidsfinanciën en de economie. In deze notitie laten wij de drie partijen met momenteel het minste aantal zetels (SGP, DENK, 50PLUS) buiten beschouwing.

Kern

- Alle partijen verhogen de **overheidsuitgaven** t.o.v. het basispad. Dit geldt in het bijzonder voor SP, PvdA en GroenLinks. Partijen stellen nauwelijks bezuinigingen voor.
- In het basispad dalen de overheidsuitgaven door uitfasering van coronamaatregelen. Dit vertekent het beeld. Uitzoekpunt is hoe we dit inzichtelijker kunnen presenteren.
- De VVD en D66 verlagen de **beleidsmatige lasten** in de komende kabinetsperiode per saldo en het CDA alleen t.o.v. het basispad. Andere partijen verzwaren de lasten. Wat verder opvalt is dat alle partijen de lasten voor bedrijven verhogen. Bij veel partijen is dit een aanzienlijke verhoging, waarbij de PvdA eruit springt met een lastenverzwaring voor bedrijven van 42 miljard euro.
- Vrijwel alle partijen laten het ex-post **EMU-saldo** (verder) verslechteren en alle partijen komen uit op een feitelijk en structureel begrotingstekort in 2025. Alleen bij VVD en CDA stijgt de EMU-schuld in 2025 t.o.v. het basispad tot boven de 60 procent van het bbp.
- Alle partijen zorgen voor **hogere financiële lasten voor toekomstige generaties** (het voormalige **houdbaarheidssaldo**), variërend tussen een tekort van -3% en -6%. Ook de EMU-schuld in 2060 stijgt bij de verschillende partijen. Vooral de SP en D66 belasten toekomstige generaties. Dat geldt in mindere mate ook voor PvdA, GL en CDA.
- Alle partijen zorgen voor een verbetering van de mediane **koopkracht**. Werkenden gaan er bij iedereen op vooruit, uitkeringsgerechtigden bij alle partijen behalve de VVD. Ook zorgen vrijwel alle partijen voor een verbetering van de koopkracht voor gepensioneerden.
- De effecten op de structurele **werkgelegenheid** lopen sterk uiteen, van een stijging van 1,7% bij de VVD tot een daling van 5,8% bij de SP ten opzichte van het basispad. Daarnaast valt op dat alle partijen behalve de VVD de **inkomensongelijkheid** verminderen.
- Hoewel vrijwel alle partijen expansief beleid voeren, leert een blik op de vorige rondes van KiK dat dit niet ongebruikelijk is. Ook in de vorige ronde leidden de maatregelen bij de meeste partijen tot een verslechtering van het EMU-saldo en de houdbaarheid, hoewel de overheidsfinanciën in het basispad er toen wel beter voorstonden. In 2017 kozen ook vrijwel alle partijen voor expansief beleid, maar wel resulterend in een begrotingsoverschot in 2021.
- De doorrekening van KiK bevat niet alle mogelijke maatregelen van de partijen. Zo worden maatregelen met een budgettair belang van minder dan 100 mln euro niet meegenomen (50 mln bij maatregelen Zorgkeuzes in Kaart).

Toelichting

1. Beeld uitgaven (ex-ante)

Tabel 1: totale verandering 2022-2025 in mld euro (beleidspakket + basispad). Groen = ombuiging t.o.v. basispad, rood = intensivering t.o.v. basispad.

	Stand 2021	Basispad tot 2025	VVD	CDA	D66	CU	PvdA	GL	SP
Totale overheidsuitgaven	395,3	-9,7	-6,1	-1,3	0,8	6,4	23,6	19,5	28,3
Sociale zekerheid	102,0	3,4	3,6	4,6	-4,6	10,1	9,5	11,0	15,1
Zorg	84,8	7,9	7,9	9,3	7,7	7,9	14,0	12,5	22,5
Openbaar bestuur	80,3	-1,0	-0,9	-0,7	0,8	-1,1	1,5	-0,6	-0,7
Onderwijs	41,9	1,2	1,3	2,6	8,7	5,7	9,2	9,7	5,4
Overdrachten aan bedrijven	33,5	-20,7	-20,9	-20,3	-18,2	-21,4	-21,2	-20,8	-22,4
Internationale samenwerking	15,7	-2,0	-3,6	-1,9	-0,2	-1,0	-0,3	0,0	-0,3
Veiligheid	13,7	-0,6	0,4	0,3	0,2	0,6	0,3	0,2	0,6
Bereikbaarheid	12,3	2,4	3,5	3,4	4,0	4,0	6,9	4,7	1,9
Defensie	11,1	-0,4	2,6	1,1	0,1	0,6	0,0	-1,7	-1,9
Klimaat en milieu			0,3	0,3	1,9	0,7	1,8	4,3	6,9
Overig			-0,3	0,0	0,6	0,2	2,0	0,2	1,2

a) De coronasteun zit in 2021 wel in het basispad maar daarna niet. Dit is vooral zichtbaar in de mutatie van de overdrachten aan bedrijven

b) Voor de functies Klimaat en milieu en Overig is geen basispad gespecificeerd, enkel de effecten van het beleidspakket worden gerapporteerd. Kleurenschema refereert hier daarom alleen aan beleidspakket.

- Bij alle partijen nemen de **totale overheidsuitgaven** toe ten opzichte van het basispad. De verschillen zijn echter groot. De uitgaven ten opzichte van het basispad nemen met 3,6 mld euro het minst toe bij de VVD en het meest bij de SP (38 mld euro). Ook bij GL en de PvdA stijgen de uitgaven fors met circa 30 mld euro.
- De **coronasteun** zit alleen in het basispad voor 2021. Dit verklaart de sterke daling van de uitgaven aan overdrachten bedrijven tot 2025. De afbouw van de coronasteun werkt ook door in het basispad van andere uitgavencategorieën en de totale overheidsuitgaven; deze neemt tot 2025 af met 9,7 mld euro. Eenmalige coronasteunmaatregelen zijn in KiK niet meegenomen door het CPB.
- Bij bijna alle partijen nemen de **sociale zekerheidsuitgaven** toe door onder andere een verhoging van het minimumloon. Door een verschillende vormgeving van deze laatste maatregel (o.a. keuze voor koppeling uitkeringen en grens jeugdloon) lopen de budgettaire effecten hiervoor sterk uiteen. Bij VVD en CDA blijft de stijging hierdoor beperkt. Bij GL, PvdA en CU stijgen de sociale zekerheidsuitgaven met circa 7 mld euro en bij de SP het meest met 11,7 mld euro. Dezelfde partijen (aangevuld met D66) verhogen ook de collectieve uitgaven aan kinderopvang en nemen het toeslagensysteem op de schop. Zij vervangen dit (deels) voor een systeem van verzilverbare heffingskortingen. Voor D66 resulteert dit in een netto-ombuiging op de sociale zekerheidsuitgaven. Deze wordt echter gecompenseerd aan de inkomstenkant met een lastenverlichting voor huishoudens.
- De **zorguitgaven** kennen met 7,9 mld euro een sterke stijging in het basispad. Dit is zowel het gevolg van de vergrijzing als kwaliteitsverbetering. Alle partijen behalve de VVD veranderen het eigen risico in de Zvw, verhogen de lonen in de zorgsector meer dan in het basispad en matigen de lonen van medisch specialisten. Alleen VVD, D66 en CU intensiveren niet meer dan het basispad. GroenLinks en de SP introduceren nieuwe publieke zorgstelsels met regionale uitvoerders. De zorguitgaven stijgen met 14,6 mld euro het meest bij de SP.

- De **onderwijsuitgaven** nemen bij bijna alle partijen toe. Bij GL, PvdA en D66 nemen de onderwijsuitgaven het meest toe. Bij de VVD blijven de onderwijsuitgaven per saldo ongewijzigd. GL introduceert een startkapitaal voor achttienjarigen dat de eerste vijf jaar alleen gebruikt kan worden voor onderwijsuitgaven. CDA, PvdA en de SP voeren een basisbeurs in voor studenten in het hoger onderwijs. GL, SP, PvdA, CU en CDA maken daarnaast ook middelen vrij om studenten die onder het studievoorschotstelsel vielen, te compenseren. D66, GL, SP, PvdA en CU willen de salarissen in het primair onderwijs verhogen en GL, D66 en de SP maken tevens middelen vrij voor kleinere klassen in het primair of voortgezet onderwijs.
- Bij alle partijen nemen de uitgaven aan **openbaar bestuur** af. Alleen bij de PvdA stijgen deze vanwege extra publieke banen en intensiveringen in het gemeente- en provinciefonds. Opvallend is dat alleen VVD en CU kiezen voor een (gedeeltelijke) apparaatskorting, waarbij delen van het Rijk (zoals de Belastingdienst) zijn uitgezonderd. In het verleden was dit een populaire dekkingsmaatregel.
- De uitgaven aan **internationale samenwerking** zijn in 2021 door incidentele uitgaven hoger dan gebruikelijk. Daarvoor gecorrigeerd kiezen GL, D66, PvdA en de SP voor een structurele verhoging, de VVD juist voor een verlaging.
- De uitgaven aan **veiligheid** en **defensie** dalen bij ongewijzigd beleid. Alle partijen intensiveren op veiligheid. Bij de uitgaven aan defensie zijn er grotere verschillen. De VVD, het CDA en de CU intensiveren op de defensie-uitgaven; de VVD het meest. De SP en GL bezuinigen juist op defensie met circa 1,5 mld euro.
- Alle partijen geven meer uit aan **bereikbaarheid**. GL, PvdA, SP en CU intensiveren in openbaar vervoer. Het CDA, D66, GL, PvdA en CU reserveren budget voor het invoeren van een kilometerheffing. VVD, CDA en D66 intensiveren in het Infrastructuurfonds/Mobiliteitsfonds.
- Bijna alle partijen verhogen de **uitgaven aan klimaat en milieu**. GL en de SP verhogen de uitgaven aan klimaat en milieu het meest. PvdA, CU, D66, GL, CDA en SP verhogen het budget van de Stimuleringsregeling Duurzame Energietransitie (SDE++), de VVD verlaagt het budget. De PvdA, D66, de SP en GL willen veehouderijen en landbouwgrond opkopen ten behoeve van natuur. De SP, de PvdA en D66 maken middelen vrij om kolencentrales te sluiten.
- Veel partijen kiezen voor ingrijpende wijzigingen ten aanzien van **toeslagen**. Sommige partijen kiezen voor een systeem van inkomensafhankelijke verzilverbare heffingskortingen (GroenLinks, de PvdA en de ChristenUnie) of inkomensafhankelijke heffingskortingen (D66), gecombineerd met gelijktijdige afschaffing van (een deel van) de toeslagen. Een aantal partijen combineert (deels) gratis kinderopvang met het afschaffen van de kinderopvangtoeslag (D66, GroenLinks, SP, PvdA) of directe financiering van kinderopvanginstellingen met een eigen bijdrage die inkomensafhankelijk (CDA) of inkomensafhankelijk (ChristenUnie) is. CDA en PvdA kiezen voor een huurtoeslag op basis van inkomen van twee jaar terug. D66, GroenLinks, de SP en de PvdA kiezen voor het verlagen en inkomensafhankelijk maken van de zorgpremies, in combinatie met het afschaffen van de zorgtoeslag. Een groot aantal wijzigingen (zoals inkomensafhankelijke verzilverbare heffingskortingen, t-2 voor een enkele toeslag en directe financiering zonder versoepeling grondslagen) zorgen volgens de lijn van de Eindrapportage Alternatieven voor het toeslagenstelsel niet gelijk voor een vereenvoudiging.
- Op het gebied van de **GT** vallen enkele zaken op. Zo intensiveren SP en PvdA in InvestNL en wil de SP jaarlijks voor 0,4 mld euro aan aandelen kopen van eerder geprivatiseerde nutsbedrijven. Enkele partijen verhogen daarnaast de bankenbelasting (VVD, GL, SP, PvdA), D66 doet dit door de bankenbelasting te koppelen aan de CO2-intensiteit van de activa van een bank. GL, SP, PvdA en CU voeren een financiële transactiebelasting in.

2. Beeld beleidsmatige lasten (ex-ante)

Tabel 2: Ex ante ontwikkeling van de beleidsmatige lasten in mld euro's tussen 2022 en 2025 (in prijzen 2021). Groen = grootste lastenverlichting, rood = grootste lastenverzwaring

	Basispad	VVD	CDA	D66	CU	PvdA	GL	SP
	mld euro	Totale verandering 2022-2025 in mld euro (beleidspakket + basispad)						
Beleidsmatige lastenontwikkeling	6,2	-1,0	4,5	-3,2	15,4	32,7	18,7	26,5
w.v. gezinnen	4,2	-5,2	-1,4	-20,1	2,3	-10,4	4,5	1,0
w.v. bedrijven	1,9	3,6	5,4	15,4	11,4	41,7	12,7	24,0
w.v. buitenland	0,1	0,6	0,5	1,4	1,7	1,5	1,5	1,5
w.v. inkomen en arbeid	4,9	-6,4	-0,5	-27,1	-2,1	-1,2	-15,5	3,2
w.v. vermogen en winst	0,7	4,3	3,4	16,0	8,7	23,2	24,3	18,4
w.v. milieu	0,5	0,4	0,3	6,8	5,7	8,6	6,1	4,3
w.v. overig	0,2	0,8	1,3	1,1	3,2	2,2	3,8	0,5

- In het basispad nemen de **totale beleidsmatige lasten** tussen 2022 en 2025 met 6,2 mld euro toe.¹ Een belangrijke oorzaak van de stijgende lasten in het basispad in deze periode zijn de oplopende zorgpremies. Verder worden de aftrekposten (zoals de hypotheekrenteaftrek) geleidelijk tegen het lage tarief belast en wordt de zelfstandigenaftrek afgebouwd. Ook leiden grondslagverbredingen in de vpb nog tot een lastenverzwaring. De plannen van de ChristenUnie, de PvdA, GroenLinks en de SP leiden tot een (aanzienlijk) hogere lastenontwikkeling in deze periode ten opzichte van dit basispad. Het CDA verlaagt de lasten ten opzichte van het basispad, hoewel de lasten per saldo nog wel stijgen. Alleen de VVD en D66 verlagen de lasten zodanig dat per saldo de lasten in de periode 2022-2025 dalen.
- De VVD, het CDA, D66 en de PvdA laten de beleidsmatige lasten voor **gezinnen** in deze periode dalen. Bij D66 zelfs met 20 miljard euro, hoewel daar deels wel een netto-ombuiging aan de uitgavenkant op de sociale zekerheid tegenover staat door het afschaffen van toeslagen. Bij de ChristenUnie, GroenLinks en de SP stijgen per saldo de lasten voor gezinnen. Onderliggende is er sprake van maatregelen met aanzienlijke lastenverlichtingen en verzwaringen voor gezinnen. Sommige partijen verlagen de lasten sterk door de introductie van verzilverbare heffingskortingen en het verlagen van de zorgpremies. Maatregelen als het afschaffen van heffingskortingen en het verhogen van het tarief van de inkomstenbelasting bij hogere inkomens leiden tot lastenverzwaringen.
- Alle partijen verhogen de lasten voor **bedrijven**. De omvang van de lastenverzwaring verschilt wel sterk, waarbij de PvdA er uitspringt met een lastenverzwaring van bijna 42 miljard euro in de komende kabinetsperiode. Wat opvalt is dat alle partijen behalve de VVD het hoge tarief in de vennootschapsbelasting verhogen en veel partijen de schijflengte in de vpb weer verkorten tot €200.000. Ook voeren veel partijen een progressieve heffing en/of een vermogensbelasting in box 2 in.
- Alle partijen verhogen de lasten op het **buitenland**. Wat opvalt is dat alle partijen een digitale dienstenbelasting invoeren.
- Onder alle partijen behalve de SP dalen per saldo de lasten op **inkomen en arbeid**, al verschilt de omvang van de lastenverlichting flink van partij tot partij. D66, GroenLinks, de PvdA en de ChristenUnie combineren stelselherzieningen in de loon- en inkomstenbelasting met verlaging

¹ Deze definitie van de beleidsmatige lasten wordt ook door Financiën gebruikt, aangezien CPB en Financiën de definitie van de beleidsmatige lasten hebben geharmoniseerd. Zie voor meer informatie: Badir, M. en M. van Kempen, 2020, Herdefiniëring beleidsmatige lastenontwikkeling, CPB Achtergronddocument, Den Haag

van zorgpremies en het tarief eerste schijf om tot een lastenverlichting te komen. De VVD en het CDA gebruiken heffingskortingen en schijftarieven om tot een lastenverlichting op inkomen en arbeid te komen.

- Alle partijen verhogen de lasten op **vermogen en winst**, waarbij ook hier er aanzienlijke verschillen zijn in de omvang. Wat opvalt is dat alle partijen behalve de VVD de Baangerelateerde Investeringskorting (BIK) weer afschaffen per 2022. Bij GroenLinks, de PvdA, D66, de SP en de ChristenUnie nemen de lasten tevens toe door een verhoging van de belasting op vermogensinkomsten en bij GroenLinks, de PvdA, de SP en D66 door de invoering van een vermogensbelasting. Wat opvalt is dat de hoogte van de vermogensheffing aanzienlijk kan zijn. Zo introduceert de PvdA een progressieve vermogensbelasting in box 3 (naast een vermogensaanwasbelasting) die oploopt naar 5% per jaar boven de 10 miljoen euro. Een maatregel die de lasten op vermogen en winst verlaagt is de verlaging van de verhuurderheffing. Alle partijen behalve de VVD en D66 verlagen de verhuurderheffing of schaffen deze af. D66 kiest er wel voor om de opbrengst van de verhuurderheffing ter te sluizen naar een corporatiefonds.
- Alle partijen behalve de VVD en het CDA kiezen voor een verdere verhoging de **lasten op milieu**, hoewel ook bij deze twee partijen per saldo de lasten op milieu nog toenemen. Partijen gebruiken deze belastingen om te sturen op gedrag. Alle partijen voeren een vrachtwagenheffing in, waarbij er verschillen zijn in de hoogte van het tarief en of de opbrengst (deels) wordt teruggesluisd naar de sector.² Ook introduceren D66, GroenLinks, de PvdA, de ChristenUnie en het CDA een kilometerheffing. Daarnaast voeren alle partijen veranderingen door in de energiebelasting of ODE. De SP, PvdA, GroenLinks en D66 voeren een verpakkingenbelasting in en de PvdA, SP, GroenLinks, D66, en de ChristenUnie verhogen de bestaande CO2-heffing voor de industrie of introduceren een nieuwe, aanvullende CO2-heffing.
- Alle partijen verhogen de **overige belastingen**. In de deze categorie stijgen de beleidsmatige lasten bij alle partijen door de invoering van een digitale dienstenbelasting. Ook verhogen alle partijen, behalve de VVD en de SP, de accijnzen op alcohol en/of tabak. Het verlagen van het btw-tarief op groente en fruit is de meest gekozen maatregel om de lasten in de categorie overige belastingen te verlichten (D66, GroenLinks, SP, de PvdA, ChristenUnie).
- De meeste partijen kiezen voor een alternatieve invulling van het **Nationaal Groeifonds**, alleen de VVD en het CDA laten het dit fonds ongewijzigd. Het groeifonds heeft een omvang van 20 mld euro. GroenLinks, de SP, de PvdA, en de ChristenUnie buigen de volledige 20 mld euro om en hebben een alternatieve invulling van dit budget aangeleverd. D66 buigt een deel van de uitgaven om en kiezen daarvoor een alternatieve invulling.

---

² Hoewel het huidige kabinet voornemens is om een vrachtwagenheffing in te voeren, is deze niet meegenomen in het basispad van het CPB voor de Kik.

3. Ex-post beeld

Tabel 3: Ex post ontwikkeling overheidsfinanciën, economie, koopkracht en inkomensverdeling.

	Basispad	VVD	CDA	D66	CU	PvdA	GL	SP
<i>Niveau in 2025, basispad + beleidspakket</i>								
EMU-saldo (ex ante, % bbp)		-2,4	-2,3	-3,3	-2	-1,9	-3,1	-3,2
EMU-saldo (ex post, %bbp)	-1,2	-1,9	-1,8	-2,1	-1,3	-1,1	-2,0	-2,0
EMU-schuld (%bbp)	59,7	61,7	61,1	59,6	59,7	55,7	58,4	58,4
Structureel EMU-saldo (% bbp)	-0,7	-1,5	-1,4	-1,9	-0,8	-1	-1,4	-1,7
<i>Delta per jaar in %, basispad + beleidspakket</i>								
Werkloosheid (2025, % beroepsbevolking)	4,5	4,1	4,1	3,5	3,9	3,5	4,4	3,6
Bbp-volume (2025, %)	1,5	1,9	1,7	1,9	1,5	1,9	1,6	1,7
Werkgelegenheid (gewerkte uren)	0,9	1,2	1,1	1,2	1,0	1,2	1,0	0,8
w.v. marktsector	1	1,3	1,1	1,1	0,9	1,0	0,9	0,8
Koopkracht alle huishoudens	-0,1	0,6	0,4	1,2	0,6	1,8	0,9	2,0
Koopkracht werkenden	-0,1	0,8	0,5	1,4	0,8	2,1	1,3	1,2
Koopkracht uitkeringsgerechtigden	-0,3	-0,6	0,3	0,9	1,2	1,9	0,6	3,7
Koopkracht gepensioneerden	-0,3	0,2	0,3	0,8	0,0	1,4	0,5	2,6
Laagste t.o.v. hoogste inkomens (a)	-0,2	-0,5	0,0	0,8	0,3	1,0	1,1	4,0
<i>Structureel niveau, basispad + beleidspakket</i>								
Houdbaarheidssaldo (% bbp)	-2,4	-2,8	-3,0	-4,4	-2,9	-3,7	-3,4	-5,9
EMU-schuld 2060 (% bbp)	47,4	56,9	63,3	93,9	52,9	73,1	68,3	118,8
<i>Effect ten opzichte van structureel basispad</i>								
Structurele werkgelegenheid (b)		1,7	0,4	0,1	-2,8	0,0	-1,0	-5,8
Inkomensverdeling (c)	0,6	1,5	-2,0	-6,9	-4,3	-9,6	-8,0	-14,1

(a) Laagste inkomens: minder dan 116% bruto minimumloon; hoogste inkomens: meer dan 405% bruto minimumloon.

(b) Relatieve toename (in %) van het arbeidsaanbod op lange termijn. 0,1% is ongeveer 7500 voltijdbanen.

(c) Relatieve mutatie van de structurele Gini-coëfficiënt als gevolg van beleid. Een toename betekent grotere inkomensongelijkheid.

- Bijna alle partijen verslechteren het **EMU-saldo** t.o.v. het basispad. D66 komt in 2025 uit op het grootste EMU-tekort, maar niet ver verwijderd van GL, SP, VVD en CDA. CU zorgt voor een beperkte verslechtering en de PvdA zorgt, vooral dankzij een groot inverdieneffect, zelfs voor een beperkte saldoverbetering. Het **inverdieneffect** (= effect ex ante – effect ex post) zorgt ervoor dat het uiteindelijke EMU-saldo (ex post, dus inclusief macro-economische doorwerking) in 2025 gunstiger uitvalt dan het ex ante-saldo (puur het budgettaire effect van het pakket). Bij de PvdA verdient het pakket zichzelf in termen van EMU-saldo (in 2025) zelfs volledig terug, maar dit effect is er alleen op de korte termijn.
- De **EMU-schuld** stijgt in 2025 alleen bij VVD en CDA boven het niveau van het basispad en boven de 60% bbp. Bij D66 en CU is de schuld ongeveer gelijk aan het basispad, bij GL, SP en PvdA valt de schuld lager uit. Doordat maatregelen geleidelijk worden ingevoerd (en er een inverdieneffect

is) valt de schuldtoename in 2025 bij expansief beleid vaak beperkt uit ten opzichte van de langere termijn.

- Alle partijen zorgen voor een verdere verslechtering van het **structurele EMU-saldo**. Momenteel zijn de Europese begrotingsregels buiten werking gesteld, maar bij de meeste partijen (excl. CU) is het structurele saldo in 2025 ver verwijderd van de MTO (momenteel maximaal -0,5% bbp voor Nederland).
- Door het expansieve beleid ligt bij alle partijen (excl. CU) de **bbp-groei** hoger dan in het basispad, maar nergens boven de 2%. Bij VVD, D66 en PvdA groeit de economie het sterkste.
- Ook de **werkloosheid** komt in 2025 overal gunstiger uit dan het basispad. D66, PvdA en SP zorgen voor een werkloosheid van ca. 3,5%, GL aan de andere kant voor een beperkte verbetering. De **werkgelegenheid** daarentegen valt in 2025 bij de SP juist lager uit dan het basispad, terwijl de andere partijen zorgen voor een iets hogere werkgelegenheid. Alle partijen zorgen voor meer banen (dan het basispad) in de **collectieve sector**, maar het beeld in de private sector is wisselend. Bij een werkloosheid rond/onder de 4% kan de arbeidsmarkt krap worden.
- Alle partijen verbeteren de mediane **koopkracht** van alle huishoudens. De mediane koopkrachtstijging per jaar varieert tussen +0,4% (CDA) en +2,0% (SP). Over de gehele kabinetsperiode zit de mediane koopkrachtstijging daarmee tussen +1,6% en +8,2%.
- De groepen **werkenden** en gepensioneerden gaan er in doorsnee bij alle partijen op vooruit. Alleen bij de VVD verslechtert de koopkracht van uitkeringsgerechtigden, bij andere partijen gaan ook zij erop vooruit. Bij VVD, CDA, D66, PvdA en GL gaan werkenden er het meest op vooruit ten opzichte van de andere groepen. Bij CU en SP zijn dit de uitkeringsgerechtigden.
- Op de VVD na kiezen alle partijen voor minder (structurele) **inkomensongelijkheid**. De SP is hierin het meest extreem: 4% per jaar meer koopkrachtgroei voor de laagste inkomens ten opzichte van de hoogste inkomens en een afname van de Gini-coëfficiënt met 14%. Ook bij PvdA, GL en D66 neemt de inkomensongelijkheid vrij fors af.
- De **structurele werkgelegenheid** loopt sterk uiteen. Het pakket van VVD en CDA leidt tot een groter arbeidsaanbod op lange termijn, terwijl GL en met name CU en SP het arbeidsaanbod fors beperken. Deze verschillen komen door allerlei verschillend beleid, variërend van een grotere IACK en arbeidskorting (bij de VVD) tot het verlagen van de AOW-leeftijd naar 65 (SP). Het CPB heeft eerder aangegeven dat een kleine verhoging van het wettelijk minimumloon (wml) weinig effect heeft op het arbeidsaanbod, maar een forse verhoging (zoals bij SP) doet dat wel.
- Alle partijen zorgen voor hogere **financiële lasten voor toekomstige generaties** (het voormalige **houdbaarheidssaldo**). Bij VVD, CDA en CU komt het tekort uit op of net onder de 3% bbp, bij D66 op meer dan 4% en bij SP zelfs op bijna 6%. Er zijn een paar redenen waarom VVD en CDA hier relatief beter scoren dan bij saldo en schuld in 2025. Zo zorgen beide partijen voor een groei van de structurele werkgelegenheid (wat leidt tot hogere toekomstige belastinginkomsten). Ook nemen beide partijen maatregelen die structureel minder geld kosten (of meer opleveren) dan in 2025, zoals besparingen in de zorg (bijv. artsen in loondienst), ombuiging ontwikkelingssamenwerking (VVD) en verlengen eerste schijf IB (CDA).
- Ook het **schuldniveau in 2060** verslechtert bij alle partijen ten opzichte van het basispad, ongeveer in dezelfde rangorde als bij het houdbaarheidstekort (laagste schuld bij VVD en CU, hoogste bij SP en D66). Opvallend is het verschil tussen het houdbaarheidssaldo en de schuld/bbp-voorspelling. Waar het houdbaarheidssaldo in het basispad op -2,4% uitkomt, daalt de schuld juist naar 47,4% in 2060. Dit verschil is vooral toe te schrijven aan de gemaakte aannames over rentekosten. De schuldvoorspelling sluit aan bij te verwachten marktrentes, die op dit moment erg laag zijn. Het houdbaarheidssaldo daarentegen gebruikt een discontovoet (van 2,5% in reële termen), om zo ook de onzekerheid over toekomstige inkomsten en uitgaven tot uitdrukking te brengen.

Van:

Verzonden: zondag 21 maart 2021 16:26

Aan:

Onderwerp: RE: Aandachtspunten

Ha! We hebben een overzicht met heel veel tekst, maar ook tabellen, mede gebaseerd op het overzicht dat de NDVE had gemaakt.

Bijgevoegd:

- de tekst (zonder de CU);
- twee tabellen: één voor VVD, D66 en CDA, en één voor CU, PvdA en CU;
- tabel met de megatonnen die de verschillende verkiezingsprogramma's realiseren, op basis van de doorrekening van PBL (VVD staat hier niet in, want VVD heeft zijn programma niet ter doorrekening aan PBL gegeven).

Van:

Verzonden: zondag 21 maart 2021 10:28

Aan: Onderwerp: RE: Aandachtspunten

Dank! Hebben jullie wellicht ook een overzicht vd standpunten vd grootste partijen obv de verkiezingsprogramma's?

Verzonden met BlackBerry Work
(www.blackberry.com)

Van

Datum: vrijdag 19 mrt. 2021 5:23 PM

Aan:

Onderwerp: Aandachtspunten

Ha Irene,

Deze had je nog tegoed (we hebben even de verkiezingen afgewacht). Je vroeg vorige week toen we elkaar kort spraken om aandachtspunten rondom klimaat en energie voor tijdens de formatie. Eigenlijk zitten deze in de bijgevoegde 'Afvinklijst belangrijkste vragen tijdens de formatie'. Deze is opgenomen in het bijgevoegde rapport van de ambtelijke Studiegroep onder voorzitterschap van Laura van Geest; hierin zijn zoveel mogelijk beleidsopties uitgewerkt, waar een nieuw kabinet aan kan denken bij de invulling van een aangescherpte (nationale) klimaatdoelstelling. Die gaat er komen, gezien de recente aanscherping van de Europese doelstelling voor 2030. Het Studiegroeprapport heeft breed interdepartementaal draagvlak (is tot stand gekomen met 11 departementen + de 3 planbureaus), maar dat betekent niet dat de keuzes makkelijk zijn. Mocht je het rapport willen hebben, laat het dan even weten.

Het is best een lange afvinklijst; als je het wilt toespitsen op de echt belangrijkste, te maken keuzes (op basis van het rapport) – zie onderstaande 5 punten.

In ieder geval fijn weekend, veel succes de komende maanden en mogelijk spreken we elkaar nog!

Groet, D

1. a. Maak een keuze t.a.v. (de hoogte van) het aangescherpte nationale doel (in relatie tot de aangescherpte Europese opgave).
b. Keus t.a.v. de intensivering van de beleidsinzet, die sowieso nodig is om de huidige doelen te halen

(de opgave is tweeledig: we halen onze huidige doelen niet, en er komt een aanvullende opgave uit Europa).

2. In het verlengde van 1: de aangescherpte Europese opgave zal naar verwachting rond de zomer door de Commissie worden doorvertaald in een aanscherping van de nationale verplichting voor de zogenoemde niet-ETS sectoren (landbouw, mobiliteit en gebouwde omgeving).

In de formatie moet daarop geanticipeerd worden door besluiten te nemen over de grote beleidsmatige keuzes t.a.v.:

(i) de landbouw (omvang veestapel, ook irt tot destikstofopgave),

(ii) de gebouwde omgeving (waaronder normering, hoe verder met de wijkaanpak),

(iii) mobiliteit: besluit over fiscaal autopakket en betalen naar gebruik.

Als er nu geen heldere keuzes gemaakt worden, dan bestaat het risico dat het kabinet gedurende de kabinetsperiode achter de feiten blijft aan lopen (omdat ze er na de formatie mogelijk niet meer uitkomen), met risico's voor het doelbereik van zowel EU- als nationale doelen.

NB. Het ontzien van de ene sector leidt automatisch tot een grotere opgave van andere sectoren (voor deze discussie bereiden we ook varianten voor).

3. Beschikbaarstelling middelen: de studiegroep Van Geest komt tot een benodigde intensivering in alle 3 varianten; meer in zijn algemeenheid is het zo dat de klimaatopgave zo groot is, dat dit veel extra financiële middelen zal vergen.
4. Energiebelasting (EB) en Opslag Duurzame Energie (ODE): de ODE en EB kunnen in potentie een bijdrage leveren aan de benodigde middelen en het geven van prikkels voor verduurzaming. Tegelijkertijd geldt dat de effecten op de lasten voor burgers en bedrijven hierbij moeten worden gezien. Een dergelijke afweging tussen beide punten zal moeten worden gemaakt.
5. Aan de voorkant aandacht voor potentiële tegenvallers in doelbereik - niet te optimistisch sturen op het maximale potentieel van maatregelen, maar enige buffer inbouwen om te voorkomen dat het kabinet elk jaar (n.a.v. de jaarlijkse rapportage van PBL) achter de feiten aan blijft lopen.

Van: Verzonden: vrijdag 19 maart 2021 17:23

Aan:

Onderwerp: Aandachtspunten

Ha Irene,

Deze had je nog tegoed (we hebben even de verkiezingen afgewacht). Je vroeg vorige week toen we elkaar kort spraken om aandachtspunten rondom klimaat en energie voor tijdens de formatie. Eigenlijk zitten deze in de bijgevoegde 'Afvinklijst belangrijkste vragen tijdens de formatie'. Deze is opgenomen in het bijgevoegde rapport van de ambtelijke Studiegroep onder voorzitterschap van Laura van Geest; hierin zijn zoveel mogelijk beleidsopties uitgewerkt, waar een nieuw kabinet aan kan denken bij de invulling van een aangescherpte (nationale) klimaatdoelstelling. Die gaat er komen, gezien de recente aanscherping van de Europese doelstelling voor 2030. Het Studiegroeprapport heeft breed interdepartementaal draagvlak (is tot stand gekomen met 11 departementen + de 3 planbureaus), maar dat betekent niet dat de keuzes makkelijk zijn. Mocht je het rapport willen hebben, laat het dan even weten.

Het is best een lange afvinklijst; als je het wilt toespitsen op de echt belangrijkste, te maken keuzes (op basis van het rapport) – zie onderstaande 5 punten.

In ieder geval fijn weekend, veel succes de komende maanden en mogelijk spreken we elkaar nog!
Groet,

1. a. Maak een keuze t.a.v. (de hoogte van) het aangescherpte nationale doel (in relatie tot de aangescherpte Europese opgave).
b. Keus t.a.v. de intensivering van de beleidsinzet, die sowieso nodig is om de huidige doelen te halen
(de opgave is tweeledig: we halen onze huidige doelen niet, en er komt een aanvullende opgave uit Europa).
2. In het verlengde van 1: de aangescherpte Europese opgave zal naar verwachting rond de zomer door de Commissie worden doorvertaald in een aanscherping van de nationale verplichting voor de zogenoemde niet-ETS sectoren (landbouw, mobiliteit en gebouwde omgeving).
In de formatie moet daarop geanticipeerd worden door besluiten te nemen over de grote beleidsmatige keuzes t.a.v.:
(i) de landbouw (omvang veestapel, ook irt tot destikstofopgave),
(ii) de gebouwde omgeving (waaronder normering, hoe verder met de wijkaanpak),
(iii) mobiliteit: besluit over fiscaal autopakket en betalen naar gebruik.
Als er nu geen heldere keuzes gemaakt worden, dan bestaat het risico dat het kabinet gedurende de kabinetsperiode achter de feiten blijft aan lopen (omdat ze er na de formatie mogelijk niet meer uitkomen), met risico's voor het doelbereik van zowel EU- als nationale doelen.
NB. Het ontzien van de ene sector leidt automatisch tot een grotere opgave van andere sectoren (voor deze discussie bereiden we ook varianten voor).
3. Beschikbaarstelling middelen: de studiegroep Van Geest komt tot een benodigde intensivering in alle 3 varianten; meer in zijn algemeenheid is het zo dat de klimaatopgave zo groot is, dat dit veel extra financiële middelen zal vergen.
4. Energiebelasting (EB) en Opslag Duurzame Energie (ODE): de ODE en EB kunnen in potentie een bijdrage leveren aan de benodigde middelen en het geven van prikkels voor verduurzaming. Tegelijkertijd geldt dat de effecten op de lasten voor burgers en bedrijven hierbij moeten worden gezien. Een dergelijke afweging tussen beide punten zal moeten worden gemaakt.

5. Aan de voorkant aandacht voor potentiële tegenvallers in doelbereik - niet te optimistisch sturen op het maximale potentieel van maatregelen, maar enige buffer inbouwen om te voorkomen dat het kabinet elk jaar (n.a.v. de jaarlijkse rapportage van PBL) achter de feiten aan blijft lopen.

Afvinklijst Formatie

Doelstelling

- Wel of niet aanpassen van het nationale reductiedoel voor 2030? (Keus tussen behoud huidig 49% streefdoel, of verhoging naar 55%)
- Bij aanpassing van de reductiedoelstelling voor: vraagstuk van verdeling aanvullende opgave over (ETS en/of ESR-) sectoren.
- Aanpassing nationale Klimaatwet aan doel 2050 en eventueel doel 2030.

ETS-sectoren:

- Keuze t.a.v. CO₂-heffing industrie (aanhouden, aanscherpen, afschaffen of omvormen)
- Hoeveel fysieke ruimte beschikbaar voor hernieuwbare energie?
- Hoeveel financiële middelen beschikbaar voor innovatie, uitrol van technieken en infrastructuur?
- Is een instrument voor vroegefase-opstapeling daar onderdeel van?

Inzet EU

- Positie ten aanzien van het 'fit-for-55' pakket (o.a. over aanpassing beleidsarchitectuur ETS, ESR, LULUCF en bronbeleid)?

Gebouwde omgeving

- Wel/niet normeren van bestaande bouw (bv. via minimumeisen voor woningisolatie en warmteinstallaties)?
- Wel/geen verhoging energiebelasting op gas; zijn daarvoor wel/niet extra subsidiemiddelen beschikbaar?
- Blijft 'woonlastenneutraal' het uitgangspunt, of wordt het 'betaalbaar'?

Beleid

- Blijft het huidig beleid (Klimaatakkoord) in stand, of wordt het heroverwogen?
- Gelden er technologische (of politieke) restricties (biomassa, kernenergie, CCS)?

Mobiliteit

- Wel/niet vasthouden het doel van 100% emissievrije nieuwverkoop personenauto's in 2030 door continueren van een fiscaal stimuleringspakket (2025-2030).
- Worden de autobelastingen, of een deel ervan, hervormd naar een systeem van betalen naar gebruik?

Proces

- Wordt een nieuw kabinetsprogramma gemaakt (aanvullend of ipv Klimaatakkoord), of gebeurt dit gezamenlijk met de samenleving?
- Moeten burgers en maatschappelijke organisaties nadrukkelijker worden betrokken bij de totstandkoming van klimaatbeleid en zo ja, hoe?

Landbouw

- Hoe een sterkere koppeling te leggen tussen de klimaat- en stikstofopgave in de landbouwsector en daarmee integrale verduurzaming te realiseren.?
- (In welke mate) worden er volumemaatregelen in de veehouderij genomen? Vrijwillig of verplicht?
- Wel/geen beprjizing van gasverbruik in de glastuinbouw?

Overig

- Waar komt de rekening te liggen? → IBO financiering van de energietransitie
- Ruimtelijke ordeningsvraagstukken? → IBO Ruimtelijke ordening

Analyse verkiezingsprogramma's 2021-2025: Klimaat en Energie

VVD

- Klimaatverandering is geen ideologie, maar het gaat om het pragmatisch oplossen van problemen.
- Investeren in duurzaamheid is nodig voor strategische onafhankelijkheid. Kernenergie is daarbij onmisbaar.
- De verdeling van de lasten: vervuiler gaat meer betalen (industrieën; middeninkomens en mkb worden zoveel mogelijk ontzien).
- In 2050 voldoen aan Parijs akkoord. Komende jaren internationale en nationale (klimaatwet) afspraken nakomen. Hierbij rekening houden met de laatste svz wetenschap en technologie; evt kan zo van afspraken worden afgeweken. Toetsing afspraken op middeninkomens en mkb.
- Nederlands beleid moet in overeenstemming worden gebracht met Europees klimaat- en energiebeleid, gelijk speelveld voor bedrijven staat voorop.
- Investerings gericht op toekomst: CCS, CCU, waterstof, kernenergie, thoriumreactor.
- Invoering CO2 heffing voor zware industrie (ETS), gebaseerd op ETS-benchmarks en gericht op de vermijdbare uitstoot.
- Europese CO2-grensheffing.
- Aanscherping ETS: beperkte geldingsduur verbinden aan emissierechten, meer rechten uit markt halen. Bij voldoende aanscherping ETS, vervalt nationale CO2-heffing.
- Emissierechten worden uit de markt genomen wanneer Europees verduurzamingsmaatregelen worden genomen.

Energie

- Geleidelijk sluiting kolencentrales (2030).
- Afbouw gaswinning Groningen.
- Kernenergie (staatssteun, financiering uit Groeifonds); Europese classificatie.
- Productie, gebruik en export (groene) waterstof, met rol voor Groningen. Ook productie oranje waterstof.
- Uitbreiding aandeel duurzame energie, met draagvlak lokale bevolking (wind op zee en zonnepanelen op daken).
- Slimme energienetwerken.
- Stop van nieuwe subsidies voor verbranden biomassa uit hout. Lopende subsidies: resthout, geen oerbossen. Fijnstofnormen aanscherpen.
- Lagere energiebelasting voor huishoudens en kleinverbruikers.
- Instandhouding ODE-heffing.
- Toegang mkb tot warmtefonds, ondersteuning voor verduurzaming huizen, fiscaal aftrekbaar verduurzaming eigen woning.
- Verlaging energieprijzen uit warmtenetten.

D66

Nationaal

- Klimaatverandering is de grootste uitdaging van onze tijd. In 2050 moet Nederland klimaatneutraal en circulair zijn.
- Een nieuw ministerie van Wonen, Ruimtelijke Ordening en Milieu: nieuwbouwlocaties met goede OV-aansluiting bouwen, belemmeringen voor de bouw, zoals stikstof, verhelfen. De minister ondersteunt lokale overheden en steekt een stok achter de deur als doelen niet worden gehaald.
- Elke politieke beslissing over de fysieke leefomgeving, of het nu gaat om woningbouw, mobiliteit, landbouw of industrie, moet worden getoetst aan de doelstelling om in 2050 klimaatneutraal en circulair te zijn. Daarom zetten we groene aanbestedingsprocedures bij de overheid door. De overheid moet voor al haar bestedingen nagaan wat de impact op het klimaat en milieu is en actie ondernemen om die impact te verlagen.
- Aanscherping van de nationale CO₂-belasting en invoering van een generieke heffing in de industrie. We belasten ook de uitstoot van andere luchtvervuiling. Met de opbrengst verlagen we de belasting op werk. We willen weglek naar het buitenland voorkomen en ondersteunen het bedrijfsleven bij het investeren in technieken om uitstoot te verminderen.
- Afbouw vrijstellingen en uitzonderingen op de energiebelasting, net als subsidies op fossiele projecten. De belasting op aardgas gaat verder omhoog ten opzichte van elektriciteit, zodat de energiebelasting meer in lijn komt met de veroorzaakte klimaat- en milieuschade.
- Consumenten gaan de ware prijs betalen voor hun voedsel via een duurzaamheidsheffing op vlees. Zo worden de werkelijke kosten voor het milieu, de natuur en de luchtkwaliteit meegerekend in de prijs. Met de opbrengsten stimuleren we de omslag naar kringlooplandbouw en een gezond voedingspatroon door stimulering van schoolfruit en gezonde schoollunches.
- Bedrijven moeten in hun jaarverslag volgens een standaard inzicht geven in hun klimaatimpact. Banken moeten hogere buffers aanhouden voor leningen aan en investeringen in niet-duurzame bedrijven.
- D66 staat voor klimaatrechtvaardigheid: een rechtvaardige en eerlijke omslag is nodig.

Europees

- Europese Green Deal: ruimte voor aanvullend klimaatbeleid, op basis van internationale afspraken. In Nederland en de hele EU de CO₂-uitstoot in 2030 met ten minste 55 procent is verminderd ten opzichte van 1990. Europees doel voor 2040: 75 procent CO₂-reductie.
- In Brussel inzetten op het afschaffen van gratis emissierechten. Meer sectoren gaan onder het emissiehandelssysteem vallen. Verder willen we een jaarlijks oplopende minimumprijs voor CO₂ om bedrijven zekerheid te geven hoeveel ze besparen door te verduurzamen. De boetes op overschrijding van uitstootrechten moeten omhoog.
- Steun voor de invoering van een CO₂-tarief aan de Europese grens, zodat bedrijven van buiten de EU op dezelfde klimaatvoorwaarden concurreren op de Europese markt.

Energiebeleid

- Investeren in pionierende projecten, zoals voor het opwekken van groene waterstof, elektrificatie van industriële processen en het afvangen, opslaan en hergebruiken van CO₂.
- Afspraken vastleggen met energieleveranciers, netwerkbeheerders en afnemers tot wel tien jaar, zodat zij zekerheid hebben om hun investeringen terug te verdienen.
- De industrie moet samenwerken om de omslag naar elektriciteit, waterstof en CO₂-afvang te maken. Subsidies voor energiebesparende innovaties moeten ook voor consortia van samenwerkende bedrijven beschikbaar worden. Hier liggen kansen voor de grote industriegebieden in Zeeland, Chemelot in Limburg, Eemshaven-Delfzijl-Emmen, Rotterdam-Moerdijk en het Noordzeekanaalgebied in Noord-Holland, maar ook voor kleinere clusters.

CDA

Klimaat

- Nationaal plan voor twaalf provinciale icoonprojecten op het terrein van duurzaamheid en schone energie.
- Het klimaatbeleid moet hand in hand gaan met een industriebeleid dat zorgt voor een eerlijk speelveld voor bedrijven in ons land en op de Europese markt. Waar nodig worden aanbestedings- en mededingingsregels aangepast en worden de staatsteunregels ook van toepassing op bedrijven van buiten Europa.
- Een eerlijk speelveld vraagt ook om Europese afspraken over gelijke beprijzing van de CO₂-uitstoot door bedrijven en gelijke tarieven voor een vliegbelasting. Zodra Europa haar reductiedoelstelling verhoogt naar 55%, kunnen we de Nederlandse CO₂-heffing schrappen. Ook moeten we in Europa afspraken maken over de verdere verduurzaming van de luchtvaart en de scheepvaart.
- Evenredige bijdrage van alle sectoren. Met de tien bedrijven die de grootste uitstoot van broeikasgassen veroorzaken stevige afspraken maken over de reductiedoelstellingen en de ondersteuning die zij hierbij ontvangen. Ook in de agrarische sector werken met langjarige duurzaamheidsdoelen.
- Wij onderschrijven de Europese Green Deal, maar maken nog grote zorgen over de uitwerking voor de specifieke NL'se situatie. De doelstelling om 30% van het land- en wateroppervlak als beschermd natuurgebied aan te merken is in ons land niet haalbaar. Daarom moeten we actief en constructief bijdragen aan de vormgeving om de haalbaarheid en betaalbaarheid van de maatregelen te beschermen.
- Strengere bronmaatregelen voor auto's, apparaten of bouwmaterialen zijn voor het klimaat veel effectiever dan maatregelen die de schade achteraf beperken. Daarom stellen wij in Europees verband strengere eisen aan duurzaam productie en kwaliteit van tal van producten. Met een 'recht op reparatie' dwingen we hogere kwaliteitseisen af voor gebruiksproducten als huishoudelijke apparatuur en mobiele telefoons.
- Om het draagvlak voor klimaatmaatregelen te vergroten willen wij een landelijk burgerberaad dat de politiek adviseert over de uitwerking van het klimaatakkoord. In dit beraad buigen 150 burgers, die door loting zijn aangewezen, zich over haalbare en betaalbare oplossingen om de doelen van het klimaatakkoord te realiseren. Zo ontstaat een representatief beeld van wat mensen belangrijk vinden en kan de politiek met meer draagvlak besluiten nemen.

Energie

- Wij kiezen voor een versnelde overgang naar een betaalbare, duurzame energiemix. Windenergie op zee blijft een belangrijke bron. We blijven investeren in zonne-energie, duurzame biomassa en energiebesparing. Voor de periode na 2030 is kernenergie een serieuze optie. Samen met de energiesector ontwikkelen we daarom nieuwe plannen voor tenminste twee extra kerncentrales. Ook ontkomen we niet aan de opslag van CO₂ onder de Noordzee.
- Wij zetten ook in op nieuwe energiebronnen als geothermie en warmtenetten en energiedragers als waterstof en synthetische kerosine. Om altijd ruimte te houden voor innovatie en nieuwe inzichten, willen wij een periodieke review van het klimaatakkoord.
- Wij verruimen de regelingen die investeringen in isolatie, verduurzaming of energiebesparing in je eigen huis haalbaar en betaalbaar maken. Alle regelingen worden samengebracht in een online klimaatloket, waar je terecht kunt voor subsidies en advies op maat over de beste en meest rendabele investeringen.
- Bij de nieuwbouw van woonwijken wordt duurzaam, klimaatneutraal en meer groen de norm. Als gemeenten de regierol krijgen in het verduurzamen van wijken, mogen zij ook kiezen voor behoud en aanleg van gasnetten in de gemeente, zolang dit past in de verduurzaming van de gebouwde omgeving op weg naar 2050. Een verbod is dan niet nodig.

- Wij willen een stimuleringsprogramma voor de introductie van hybride cv-ketels voor de verwarming van woningen. In de toekomst wordt deze ketel verplicht bij de vervanging van de oude ketel. We stimuleren de productie van groen gas.
- Verhuurders die hardnekkig nalatig zijn in het verduurzamen of isoleren van hun woningen, worden gekort op de huur die zij voor een onzuinige huurwoning mogen rekenen. De verhuur van woningen met enkel glas wordt op termijn verboden.
- We gaan lokaal en provinciaal sportverenigingen, buurthuizen en oefenlokalen actief ondersteunen en ontzorgen in de energietransitie. Dit bespaart de vrijwilligers in het bestuur veel werk en leidt in veel gevallen tot fors lagere kosten voor de verenigingen.
- De verhoging van de energierekening om duurzame doelen te betalen kan niet oneindig doorgaan. Daarom willen wij de mogelijkheden en gevolgen onderzoeken om duurzaamheidsmaatregelen meer uit de algemene middelen te financieren in plaats van via de huidige opslag op de energierekening.

GroenLinks

- GL wil in groen investeren om sterk uit de Corona crisis te komen en klimaatverandering te bestrijden. Eerlijk klimaatbeleid speelt hierin een grote rol: sterke schouders dragen de zwaarste lasten.
- In 2030: 60% minder broeikasgasemissies tov 1990, in 2045: klimaatneutraliteit. In 2040: gehele elektriciteitsopwekking en industrie klimaatneutraal. De grootste vervuilers betalen, de samenleving profiteert.
- Klimaatfonds van 60 miljard euro voor investeringen in meer betaalbare en duurzame woningen, groene energie, onderzoek en innovatie, landbouw en OV, maar ook oplossen van de schulden- en daklozen crisis. Een fonds met als doel klimaatverandering te bestrijden en een groene economie en banencreatie te bewerkstelligen.
- CO2-belasting bovenop de huidige Europese heffing. De heffing is nu te laag. Met een CO2-belasting moeten alternatieven voor fossiel aantrekkelijker worden en vervuilers meer gaan betalen.
- NL overheid wordt groene koploper: voldoen aan doelstellingen Parijsakkoord, staatsdeelnemingen in fossiele activiteiten bouwt de overheid af. Topsectorenbeleid slechts voor groene en digitale innovaties.
- Circulaire economie: NL vervult koplopersrol in infra, havens, industrie en technologische kennis. Inclusief afvalstoffenbelasting, grondstoffenbelasting en circulair gebruik van grondstoffen tegen 2050.
- Groene industriepolitiek: sterke normeringen en onafhankelijkheid in de geglobaliseerde economie. Af van de mainportstrategie gericht op fossiele (lucht-) havens.
- Groene financiële sector: financiële partijen moeten inzichtelijk gaan maken welke klimaat- en biodiversiteitsrisico's ze op hun balans hebben en hoe ze deze gaan verkleinen. Stapsgewijs verbod (binnen tien jaar) van de wereldwijde financiering van nieuwe fossiele activiteiten door NL financiële partijen. Verbod op financiering kolencentrales per 2022.

PVDA

Klimaat

- De Green Deal en Klimaatwet worden leidend voor duurzame agenda van NL.
- Reductie uitstoot met tenminste 55% in 2030. Liefst in Europees verband.
- Grensheffingen (invoertarieven) voor CO2 invoeren voor vervuilende producten uit landen die niet zijn aangesloten bij Parijsakkoord, of landen die onvoldoende actie ondernemen om uitstoot te verminderen.
- EU-emissiehandel aanscherpen. Grote vervuilers krijgen grenzen aan hoeveelheid CO2-uitstoot. Reductiefactor verhogen, zodat aantal ETS-rechten afneemt en bedrijven minder mogen uitstoten.
- Generatietoets invoeren om te beoordelen of klimaatbeleid eerlijk en fatsoenlijk is voor jongeren
- Klimaattoets ontwikkelen waarmee de effecten van alle nieuwe wetgeving op het klimaat worden bekeken
- Een ambitieuze Europese Co2-belasting ontwikkeling om te zorgen dat grote vervuilers in industrie gaan betalen. Opbrengsten gebruiken om huishoudens te ontlasten en bedrijven die door CO2-belasting worden geraakt te ondersteunen met investeringen in banen en ontwikkelen van schonere energie. Voor kwetsbare bedrijfstakken zijn (tijdelijke) vrijstellingen mogelijk.

Energie

- Hogere energiebelasting voor grote gebruikers en hogere korting voor normale huishoudens om vergroening te stimuleren en kosten voor gewone gezinnen in hand te houden.
- Alle kolencentrales sluiten per 2025.
- Stoppen met alle subsidiering van fossiele brandstoffen.
- Bedrijven versneld laten investeren in groene energie en energiebesparing door o.a. strikt toe te zien op de bepaling uit Wet Milieubeheer.
- Corporaties die veel investeren in verduurzaming worden daartoe fiscaal gestimuleerd.
- Voortzetten salderingsregeling huiseigenaren na 2023.
- Overheid neemt leidende rol in financiering en uitvoering verduurzaming bij huishoudens die zelf niet kunnen verduurzamen.
- Afhankelijkheid aardgas afbouwen en minder afhankelijk worden van foute regimes. Niet meewerken aan gaswinning in Waddenzee.
- Niet boren naar schaliegas.
- Stimuleren groene waterstof door overheidsinvesteringen en fiscale faciliteiten.
- Stimuleren wind op zee en zon op daken en zoveel mogelijk landbouw- en natuurgronden ontzien
- Direct stoppen met subsidies voor biomassa in kolencentrales.
- SDE++ openstellen voor groene waterstof met prijsafspraken.
- Verspilling van restwarmte in industrie beprizen
- Geen nieuwe investeringen in kerncentrales. Kerncentrale Borssele zo snel mogelijk sluiten. Dus eerder dan 2033.

	WVD	D66	CDA
Ambitie NL 2030, t.o.v. 1990	49% reductie	Tenminste 60% reductie	Solide bijdrage aan Klimaatakkoord Parijs
Lusten en lasten	Verduurzaming mag niet leiden tot lastenverzwaring van middeninkomens en MKB	Klimaatrechtvaardigheid: rekening verduurzaming mag niet onevenredig bij de armste mensen liggen.	Eerlijk verdelen van de lasten o.a. door te bezien of kosten energietransitie uit de algemene middelen gefinancierd kunnen worden.
Participatie	-	Minimaal 50% lokaal eigendom voor duurzame energie opwekking op land met extra financiering en bindende afspraken nog steviger verankeren.	We willen een landelijk burgerberaad van 150 burgers. Mensen zoveel mogelijk in de gelegenheid stellen om zelf schone energie op te wekken.
Sectoroverstijgend beleid	Bij verdeling van de lasten gaat vervuiler meer betalen.	Belastingverschuivingen: van arbeid naar vervuiling; van elektriciteit naar gas.	Onderzoeken of verduurzaming via algemene middelen gefinancierd kan worden.
SECTOREN			
ENERGIEOPWEK			
Kernenergie	Zonder kernenergie zijn klimaatdoelen niet haalbaar. Kernenergie kan op overheidssteun rekenen, waaronder groeifonds.	Het staat marktspelers vrij een vergunning aan te vragen, maar Nederland zal geen subsidie of andere garanties leveren.	Na 2030 is kernenergie een serieuze optie. We ontwikkelen plannen voor tenminste 2 extra kerncentrales.
Biomassa	Stopzetten van nieuwe subsidies voor het verbranden van biomassa uit hout voor elektriciteitsopwekking.	We stoppen zo snel als mogelijk met de subsidie voor nieuwe centrales die houtige biomassa verbranden voor warmte.	We blijven investeren in zonne-energie, duurzame biomassa en energiebesparing.
Wind op Zee (WOZ)	Naast kernenergie, geothermie en aquathermie, geven we de voorkeur aan windenergie op zee en zonnepanelen op daken.	De komende 10 jaar vergunnen we 60 GW WOZ.	We blijven investeren in WOZ. Bij de uitvoering van het Noordzeeakkoord moeten de belangen Nederlandse vissersvloot zwaarmeewegen

	VVD	D66	CDA
Zon en Wind op Land	Lokaal draagvlak is voorwaarde. Voorkeur voor wind-op-zee en zon-op-daken.	Geen dak blijft onbenut voor zonnepanelen. Binnen de afspraken van de zonneladder is er ruimte voor grote zonne-energievelden.	Natuur en landbouwgronden ontzien, zolang er volop ruimte is op daken.
Waterstof	Grootschalige productie van groene waterstof (uit kern- en hernieuwbare energie).	NL wordt waterstof rotonde. Nieuwe WoZ wordt gereserveerd voor groene waterstof. Onrendabele draaiuren groene waterstof subsidiëren.	We zetten ook in op [...] waterstof.
Overige (beleid)	-	Subsidie voor duurzame warmtebronnen zoals warmtepompen, zonne-thermie, restwarmte uit datacenters, geothermie en aquathermie.	Wij willen een nationaal plan voor twaalf provinciale icoonprojecten op hetterrein van duurzaamheid en schone energie.
INDUSTRIE			
NL beleid	Invoeren CO2-heffing industrie gebaseerd op het huidige Europese systeem van emissiehandel (ETS)	We scherpen de nationale CO2-belasting stapsgewijs aan en voeren een generieke heffing in voor de industrie. Subsidies komen ook voor consortia van bedrijven beschikbaar.	Met 10 grootste bedrijven maken we stevige afspraken over reductiedoelstellingen en de ondersteuning die zij hierbij ontvangen.
EU beleid	Aanscherpen Europese Emisiehandelsysteem. Invoering Europese CO2-grensheffing.	In Brussel zetten we in op afschaffing van gratis emissierechten en een CO2 minimumprijs. We steunen de invoering van een CO2-tarief aan de EU-grens.	Klimaatbeleid moet hand in hand gaan met industriebeleid dat zorgt voor een eerlijk speelveld. Een eerlijk speelveld vraag om Europese afspraken.
CO2 afvang en opslag (CCS)	CCS en CCU komen in aanmerking voor de SDE++. Elektriciteitsopwekking met gas wordt gecombineerd met CCS	We investeren in technieken die de CO2-uitstoot op korte termijn verlagen, zoals CCS, bijvoorbeeld bij de productie van blauwe waterstof.	We ontkomen niet aan de opslag van CO2 onder de Noordzee.
GEBOUWDE OMGEVING			
Woonlasten verduurzaming	Woonlastenneutraliteit voor wijken die overgaan op een andere energievoorziening, wordt wettelijk vastgelegd.	Huizen van het aardgas af met lagere of gelijke maandlasten.	Wij verruimen de regelingen die investeringen in verduurzaming in je eigen huis haalbaar en betaalbaar maken.

	VVD	D66	CDA
Huursector	Verruiming EPV-regeling voor verhuurders/huurders. In stand houden lagere verhuurdersheffing voor corporaties die hun woning-voorraad verduurzamen.	Woningcorporaties kunnen putten uit een nieuw corporatiefonds om bestaande woningen te isoleren en duurzaam te verwarmen.	Verbod (op termijn) verhuren woningen met enkel glas. Verhuurders met onzuinige huurwoningen worden gekort op huur.
Wijkgerichte aanpak	Zoveel mogelijk behoud van bestaande gasnetwerk, t.z.t. voor groengas en waterstof.	Alleen voor bepaalde oude stadswijken staan we toe om over te schakelen op schoon gas of hybride warmtepompen.	Gemeenten mogen kiezen voor behoud en aanleg van gasnetten in de gemeente zolang dit past in de verduurzaming van de gebouwde omgeving.
Warmtenetten	VVD zet in op een verlaging van de prijs van energie uit warmtenetten door deze voor bepaalde tijd te vergunnen via een aanbesteding.	Met open warmtenetten monopolie van warmtebedrijven doorbreken. Restwarmte moet beschikbaar komen aan warmtenetten tegen redelijke vergoeding.	Inzetten op nieuwe energiebronnen als geothermie en warmtenetten.
Overige	Toegang (kleine) MKB tot warmtefonds. Fiscaal aftrekbaar maken verduurzaming eigen woning.	Subsidies voor warmtepompen, zonnethermie, restwarmte datacenters, geothermie en aquathermie.	Stimuleringsprogramma hybride cv-ketels. In toekomst hybride verplicht. Verruimen regelingen die verduurzaming huis betaalbaar maken.
MOBILITEIT			
'Modal shift'	Reistijden, frequentie en reiscomfort van internationale treinen en (langeafstand)bus verbeteren als duurzaam alternatief voor korte afstandsreizen	We reserveren binnen het Mobiliteitsfonds meer geld voor infrastructuur, vooral voor OV. Tot minstens 700 km moet reizen met OV goedkoper zijn dan met auto en vliegtuig.	Voor korte afstanden stimuleren we het gebruik van de trein. Het reguliere spoor netwerk kan intensiever worden gebruikt.
Betalen voor gebruik ('rekeningrijden')	Wij zijn er voor dat emissieloze auto's per kilometer gaan betalen. Uiteindelijk zal dan iedereen van accijns overgaan op deze kilometerheffing.	Intelligente kilometerheffing, gebaseerd op CO2-uitstoot, plaats en tijd, vervangt motorrijtuigenbelasting. Vrachtwagenheffing geldt zeker tot 2030.	-
Emissievrije voertuigen	Aanscherping EU-normen voor uitstoot van CO2 door (vracht)auto's.	Vanaf 2030 alleen nog emissievrije voertuigen verkopen. Zware	De fiscale voordelen van elektrische auto's worden versneld verminderd.

	VVD	D66	CDA
Luchtvaart	EU bijmengverplichting duurzame luchtvaartbrandstoffen.	transportmiddelen mengen in 2030 15-20% schone brandstoffen bij. Vliegvelen kunnen alleen groeien als dit samengaat met een dalend CO2 plafond. EU-afspraken voor een eerlijke prijs voor vliegen en wereldwijde minimumaccijns op brandstof.	In EU afspraken maken over de verdere verduurzaming van de luchtvaart. Overlast in directe omgeving terugdringen door stillere, schonere en zuinigere vliegtuigen.
Scheepvaart	Subsidierегeling schonere motoren binnenvaart.	Subsidie voor schone scheepsmotoren voor binnenvaart. Wereldwijde minimumaccijns op brandstof.	In EU afspraken maken over de verdere verduurzaming van de scheepvaart.
LANDBOUW			
Omvang veestapel	Inkrimpen van veestapel is niet het doel, vermindering van schadelijke emissies wel.	Voor een duurzame kringloop van mest en voedsel is het nodig dat het aantal kippen en varkens in Nederland halveert en het aantal koeien substantieel afneemt.	De doelmaatregelen voor de lange termijn bepalen de milieugebruiksruimte voor de landbouw. Boeren die vrijwillig stoppen worden hiervoor gecompenseerd.
Maatregelen broeikasgassen	Verminderen van de uitstoot van broeikasgassen en stikstof in de landbouw door middel van innovatieve technieken zoals precisielandbouw en emissiearme stalsystemen.	D66 wil een prijs zetten op de landbouwuitstoot van broeikas- en stikstofgassen.	Wij zetten de modernisering en innovatie van de veehouderij voort, bijvoorbeeld door via stalaanpassingen emissies verder te beperken.

	GL	PvdA	CU
Ambitie NL 2030, t.o.v. 1990	60% reductie	tenminste 55% reductie	55% reductie
Lusten en lasten	Vervuilers betalen. De sterkste schoulers dragen zwaarste lasten. Opbrengsten vergoeningeërlijk delen.	Normale huishoudens werden met kosten opgezadeld terwijl de industrie en grote vervuilers werden ontzien. Dat is niet duurzaam en niet eerlijk.	Zorgen dat het doel haalbaar en betaalbaar is en iedereen de overstap mee kan maken.
Participatie	Er komen burgerberaden. Energiecoöperaties krijgen goedkope leningen, deskundig advies en hoeven te voldoen aan minder strenge regels.	Niet alleen individuele bewoners, ook [...] VvE's, buuren, wijken, corporaties en coöperaties, en andere collectieven krijgen hulp om de juiste oplossing voor hun huizen te vinden.	Burgers, bv. in energiecoöperaties, krijgen de ruimte krijgen terwijl de overheid duidelijk regie voert. Er komt een ontwikkelfonds om energiecoöperaties te ondersteunen.
Sectoroverstijgend beleid	Klimaatfonds van 60 miljard euro voor groene en eerlijke samenleving.	Hogere energiebelasting grootverbruikers, hogere belastingvrije voet voor huishoudens.	Inzet op structurele hervorming naar minder degressieve energiebelasting. Energiebesparings-doelen per sector.
SECTOREN			
ENERGIEOPWEK			
Kernenergie	Kerncentrales zijn geen optie voor het opwekken van duurzame energie.	Geen nieuwe kernenergie. Borssele zo snel mogelijk sluiten.	Geen nieuwe kerncentrales. Borssele, mits veilig, kan langer openblijven.
Biomassa	We willen geen nieuwe biomassacentrales voor elektriciteit en warmte en geen bijstook van biomassa in kolencentrales. Bestaande biomassacentrales uitfaseren.	Direct stoppen met subsidies voor biomassa in kolencentrales. We zijn voor hoogwaardig gebruik van biomassa als grondstof voor biochemie en tweede en derde generatie brandstof.	Het direct verbranden van biomassa, anders dan reststromen, wordt niet meer gestimuleerd en op den duur verboden.
Wind op Zee (WOZ)	De komende kabinetsperiode vergunnen we 60 GW WoZ. Die moeten er uiterlijke 2040 staan.		Inzetten conform 49 TWh doelstelling in het Klimaatakkoord. Met als inzet dubbel ruimtegebruik (o.a. vissers).
Zon en Wind op Land	Zonnepanelen en groene daken verplicht voor eigenaren vangrote gebouwen.	We ontzien landbouw en natuurgebieden zoveel mogelijk en stimuleren wind op zee en zon op daken.	Gezagscode Zon op Land helpt om zorgvuldig met zonne-energie projecten om te gaan.
Waterstof	We maken Nederland koploper in	Nederland heeft alles in huis om leidend	We stimuleren de productie van groene

	GL	PvdA	CU
	groene waterstof. [...] voor zaken zoals de industrie en lang en zwaar transport.	te zijn in duurzaam opgewekte waterstof. We maken overheidsinvesteringen en fiscale faciliteiten vrij.	waterstof voor hoge-T toepassing in de industrie en vrachtovervoer.
Overige (beleid)	We zetten in op elektriciteit, geothermie en aquathermie als duurzame warmtebronnen. Kolencentrales sluiten volgende kabinetperiode.	Kolencentrales sluiten in 2025.	De ChristenUnie wil de potentie van geo- en aquathermie benutten.
INDUSTRIE			
NL beleid	We voeren een CO2-belasting in die bij de grote vervuilende bedrijven en breiden deze daarna uit naar andere sectoren.	Heffing op lozing restwarmte.	Er komt een lage vlakke CO2-heffing voor de industrie. Die geldt tot de EU-doelstelling (-55%) is verwerkt in het CO2-emissiehandelssysteem.
EU beleid	-	Grensheffing CO2. Ambitieuze Europese CO2-belasting met terugsluis. EU-emissiehandel aanscherpen.	Verder verkennen van een grensheffing op CO2 in Europa. Aanscherpen van het Europese CO2-emissiehandelssysteem conform Green Deal ambitie.
CO2 opslag en opslag (CCS)	-	CCS is slechts een tijdelijke oplossing voor de industrie.	De opslag van CO2 is een tijdelijke transitiemaatregel. CO2-opslag faciliteren voor een beperkte infrastructuur aan te leggen, gericht op de basisindustrie waar CO2-emissies in het primaire proces vrijkomen.
GEBOUWDE OMGEVING			
Woonlasten verduurzaming	-	-	Bij verduurzamingen blijven de woonlasten neutraal d.m.v. investeringen in isolatie.
Huursector	We schaffen de verhuurderheffing af. Woningcorporaties investeren die in [...] en de verduurzaming van woningen.	De verhuurderheffing willen we afschaffen voor woningcorporaties die investeren in nieuwbouw, verduurzaming en betaalbare huren.	Afschaffen van de verhuurderheffing. In plaats daarvan maakt de overheid in een nieuw woonakkoord.

	GL	PvdA	CU
Wijkgerichte aanpak	Gemeenten krijgen meer financiële en juridische mogelijkheden voor het aardgasvrij maken van wijken.	-	Gemeenten krijgen houvast in wijkgerichte duurzame warmteoplossingen, door middel van duidelijke standaarden voor verschillende woningtypes.
Warmtenetten	-	Een heffing op de lozing van restwarmte zodat deze warmte zo veel mogelijk ingezet wordt voor warmtenetten.	Een belangrijke rol voor de publieke netwerkbedrijven. Ook ruimte voor participatie vanuit de buurt en voor coöperatieve modellen van warmtenetten.
Overige	Verplicht investeren in verbeteren energielabel. Subsidies en goedkope leningen voor warmtepompen. Inzet op elektriciteit, geo- en aquathermie voor gebouwen	Voortzetting salderingsregeling zon-PV. Er komt meer subsidie voor de meest duurzame vormen van duurzame energie.	Er komen nationale isolatiebrigades, doel: 2 miljoen woningen isoleren in 2030.
MOBILITEIT			
'Modal shift'	We leggen geen nieuwe autowegen aan, want meer asfalt leidt alleen maar tot meer files. We investeren in fiets en OV.	Grootschalig investeren in OV. Meer internationale treinverbindingen als alternatief voor vliegen.	Capaciteitsuitbreiding spoor (en lightrail en busbanen), geen nieuwe of bredere snelwegen.
Betalen voor gebruik ('rekeningrijden')	Rekeningrijden vervangt de motorrijtuigenbelasting.	Gebruik i.p.v. bezit belasten. MAUT heffing (Vrachtwagenheffing) voor vrachtovervoer.	Kilometerprijs voor personenauto's met lage basisprijs per kilometer + congestieheffing. Vrachtwagen heffing gaat op <i>alle</i> wegen gelden.
Emissievrije voertuigen	We verbieden binnen 10 jaar de verkoop van nieuwe auto's op fossiele brandstof.	Nieuwe auto's emissieloos in 2025 (via EU normstelling). Verbreden fiscale regeling elektrisch rijden.	Vanaf 2030 alleen zero-emissie personenvoertuigen in de showroom. Zero-emissie vrachtovervoer stimuleren.
Luchtvaart	De luchtvaart moet voldoen aan het Parijs-akkoord. Met een Nederlandse tickettax ontmoedigen we veelvliegers.	Kerosinebelasting, samen met andere landen.	CO2-prijs, invoering van een kerosine-accijns en btw op vliegtickets Europees en internationaal regelen.
Scheepvaart	De scheepvaart moet voldoen aan het Parijs-akkoord.	Binnenvaartschepen krijgen scherpere uitstootnormen.	Heldere verduurzamingsnormen.
LANDBOUW			

	GL	PvdA	CU
Omvang veestapel	Voor een toekomstbestendige landbouw moet de veestapel halveren.	De veestapel krimpt in en we brengen de landbouwsector weer terug in balans.	We streven naar een meer extensieve landbouwsector, met een kleinere veestapel en minder veevoer van ver.
Maatregelen broeikasgassen	We introduceren een heffing op broeikasgassen en stikstof in de landbouw, ingericht als stimulans voor natuur-inclusieve landbouw.	Voor de omslag naar natuur inclusieve kringlooplandbouw wordt een goedgevuld transitiefonds gecreëerd, gevuld door alle actoren in het landbouwsysteem.	(o.a.): Volledig grondgebonden veehouderij in 10-15 jaar. Faire prijs voor boeren. Steun bij overschakeling naar kringlooplandbouw.

Op basis van de doorrekening van de verkiezingsprogramma's door PBL

	CDA	D66	GL	SP	PvdA	CU
Cijfers in 2030						
CO₂-reductie tov 1990	46%	60%	63%	52%	55%	53%
CO₂-reductie in megaton	29	58	65	43	47	41
<i>wv Industrie</i>	16	29	32	25	26	19
<i>wv Landbouw</i>	3	8	8	7	7	4
<i>wv Mobiliteit</i>	3	12	8	5	9	9
<i>wv Gebouwde omgeving</i>	4	6	9	3	2	6
<i>wv Elektriciteit</i>	3	4	8	4	3	3
Kosten (mrd)*	5,1	7,9	9,1	5,3	5,5	5,9

* De nationale kosten van de voorgestelde maatregelen in 2030 zijn tov het basispad.